

ZSOLDOS ILDIKÓ

Herceg Odescalchi Zoárdné gróf Lónyay Pálma I. világháborús szerepvállalásai

Előadásomban a Lónyay család egyik női tagját, herceg Odescalchi Zoárdné gróf Lónyay Pálmát (1880–1967) helyezem a vizsgálódás középpontjába, elsősorban I. világháborús tevékenységére koncentrálván. Ehhez forrásul Lónyay Pálma 1939 decemberében Tuzséron papírra vetett memoárját használtam. Fontos hangsúlyozni, hogy a hercegné munkája műfaját tekintve nem napló. A visszaemlékezéssel mint a szubjektív, a közvetett, a megfontolt emlékezet színterével kapcsolatosan természetesen felvetődik a kérdés: mennyire lehet őket autentikusnak tekinteni?

Lónyay Pálma memoárja gépiratos másolatban maradt fenn a kisvárdai városi könyvtárban dr. Újlaky Józsefnének, a könyvtár egykori igazgatójának köszönhetően, aki felismerve a grófnő opuszának jelentőségét, gépiratos másolatot készített – nagy valószínűséggel az 1970-es években – az eredeti kéziratról. Ez terjedelmét tekintve 21 sűrűn gépelt oldalt jelentett, amit a rendszerváltozás után, 1994-ben a *Szabolcs-Szatmári Szemle* forrásközlésként publikált.¹ Azóta ezt az értékes, hitelesnek tekinthető forrást több történész, helytörténész, történelmi tanulmányokat folytató kolléga felhasználta. A grófnő nem a nyilvánosságnak szánta memoárját, hanem utódainak, akikkel néhány tapasztalatát kívánta megosztani, hiteles korszakot rajzolva arról a számos megpróbáltatással teli öt-hat esztendőről, amely az I. világháború kirobbanásától a románok kivonulásáig tartott. „A tiszta valóságot akarom elbeszélni, ahogy volt, minden fantázia és díszítés nélkül, mint egy kis tárgyilagos krónikát abból az időből”² – olvashatjuk a célkijelölést.

Azért is tartom komoly történelmi értékkel bírónak Lónyay Pálma munkáját, mert a tradicionális történetírás a Nagy Háborút hosszú évtizedeken keresztül elsősorban had-, politika- és eseménytörténelmi kontextusban értékelte. Az utóbbi évtizedekben azonban a társadalomtörténelmi megközelítések térhódítása újfajta szemléletmódokat, tematizációt, sőt újraértelmezéseket teremtett. Ennek kapcsán kerültek a történelmi vizsgálódás fókuszába a háború különböző színterei is, így a háttérország sokrétű visz-

¹ LÓNYAY PÁLMA: Őszirózsák – vörösök – románok. Egy grófnő „tárgyilagos” krónikája. In: Szabolcs-Szatmári Szemle 1994. 215–238. [LÓNYAY, 1994]

² LÓNYAY, 1994. 215.

gálata, a civil népszerűség tapasztalati világának analízise. A centenáriumi időszakban a Nyíregyházi Egyetem Történettudományi és Filozófia Intézete és a Magyar Történelmi Társulat Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei tagozata más szakmai szervezetekkel is együttműködve több konferenciát szervezett, ahol eme társadalomtörténeti megközelítések számos tudományos kutatási eredményét ismertették.

A Gudenus János József által készített genealógiai táblán³ látható, hogy Lónyay Pálma Lónyay Menyhért miniszterelnök (1822–1884) unokája volt. 1880-ban született Lónyay Menyhért (1849–1884) és Forgách Margit (1851–1933)⁴ negyedik gyermekeként. Lónyay Pálma testvérei nem éltek meg a felnőttkort. Pálma grófnő négy évesen elveszítette édesapját. A félárva gyermek tízéves volt, amikor édesanyja második házasságának köszönhetően mostohaapát kapott Alapi Salamon Tivadar személyében.⁵

A dualizmus kori Magyarországon az arisztokrata kisasszonyok nevelése nem a nyilvános iskolákban folyt. Bár az 1868-as, Eötvös József nevével fémjelzett népoktatási törvény gondoskodott a nők alapfokú oktatásáról, a főúri családok leányai ezt követően is a szülői háznál részesültek – már a reformkorban is igen élesen kritizált – magánnevelésben nevelőnőktől, nyelvmesterektől.⁶ Természetesen Lónyay Pálma mellé is fogadtak francia és angol *gouvernante*-ot, hiszen az arisztokrata családokban nagy fontossággal bírt az idegen nyelvek elsajátítása, mivel a minél több nyelven történő írás, olvasás és társalgás egyik feltételét jelentette a társasági életben való sikeres helytállásnak. Éppen ezért már nagyon korán, a gyermekek néhány éves korában megkezdődött a nyelvek tanítása. Lónyay Pálmából nevelési programjának végére művelt, nyelveket beszélő, nagyfokú szociális érzékenységgel rendelkező hölgy vált.

Visszaemlékezésében csupán egyszer tett utalást neveltetésére, amikor ezt jegyezte le: „engem pedig nem úgy neveltek, hogy meg tudjam keresni kenyeremet”.⁷ Ezzel minden bizonnyal azt kívánta jelezni, hogy nem rendelkezett olyan végzettséggel, amely (mint például egy kereskedelmi iskola) valamilyen szakmát adott volna a kezébe. Magyarországon egyébként a nők 1895-ig nem látogathattak olyan oktatási intézményt, amely érettségit adott, így nem jelentkezhetek egyetemre sem. Hazánkban a nők a XIX–XX. század fordulóján, a XX. század elején még mindig a politikai jogokkal nem rendelkezők körébe tartoztak, ami egyáltalán nem tekinthető kuriózumnak a korabeli Európában. Természetesen számos művelt, befolyásos hölgy élt a századelő Magyarországon, akik társadalmi kapcsolataik révén komoly érdekérvényesítésre voltak képesek. Ilyen Lónyay Pálma is. Jellemző módon a nők elsősorban a férfiakhoz fűződő viszonyukban definiálódtak (leány, feleség, anya, testvér). Ez a konzervatív nőkép a szebbik nem feladatait az úgynevezett 3 K-modellben (Kirche – Küche – Kinder) képzelte el. Ehhez kapcsolódóan a jótékonykodás, a rászorulókat támogatása fontos

³ GUDENUS JÁNOS JÓZSEF: A Lónyay családról egy családtörténész szemével. In: Klicsu Ferenc (szerk.): Tuzsér és a Lónyayak. Tuzsér, 2012. 70.

⁴ A genealógiai táblán az 1931-es év szerepel Forgách Margit halálozási dátumaként.

⁵ FERKOVICS TIBOR: Tuzsér a dualizmus korában. Tuzsér, 2019. 30–34. [FERKOVICS, 2019]

⁶ A szatmári Vécseyek a 19–20. században. Szerk. Zsoldos Ildikó. Nyíregyháza, 2011. 17–24.; ZSOLDOS ILDIKÓ: Egy Vécsey baronesse történelmi sorsfordulói. In: Aetas, 2015. 1. sz. 116–121.

⁷ LÓNYAY, 1994. 225.

szereplehetőség, egyben társadalmi elvárás volt egy arisztokrata nő számára. Lónyay Pálmánál is számos karitatív szerepvállalást tudunk kimutatni.

Lónyay grófnő életében fontos mérföldkövet jelentett az 1901-es év. Ekkor ment férjhez Odescalchi Jenő Zoárd herceghez. A házasságot követő években minden biztonnyal anyagi helyzetük stabilizálására, egzisztenciájuk kialakítására törekedtek.⁸ 1902-ben eladták azt a Lónyay Pálma tulajdonát képező budapesti kétemeletes palotát, amelyet az apai nagyapa, Lónyay Menyhért építtetett. „A ház az Albrecht út felső végénél, a Csónak utca 1. szám alatt van. Kétemeletes, szépen gondozott kertben fekszik s erkélyeiről pompás kilátás nyílik a Dunára és a pesti városrészekre. A magasabban fekvő Albrecht útról egy kapu egyenesen a második emeletre visz, a hol most Forinyák Gyula nyugalmazott altábornagy lakik. Ebben a lakásban nagy fogadóterem van, a hol gróf Lónyay Menyhért, a palota építője, miniszterelnök korában fogadta vendégeit”⁹ – tudósított az ingatlanügyletről a *Vasárnapi Ujság*. A palota vevője Lónyay Elemér gróf és felesége, Stefánia belga királyi hercegnő volt.¹⁰ Lónyay Elemér 1900-ban vette feleségül az Osztrák–Magyar Monarchia trónörökösének, az 1889-ben Mayerlingben tragikus körülmények között elhunyt Habsburg Rudolf főhercegnek az özvegyét.

1903-ban Lónyay Pálma eladta a tulajdonát képező Bars vármegyei szkiczói uradalmat József főhercegnek. A többnyire tölgy- és fenyőerdőkből álló szkiczói uradalom 1812-ben örökség útján került az Odescalchi hercegi család tulajdonába. A területén lévő kastélyt Odescalchi Arthur, Lónyay Pálma apósa építtette. Az egyik sajtóorgánum így írt az uradalomról: „Szkiczó a legszebb fekvésű és sok tekintetben párját ritkító helyek közé tartozik. Bars megye egyik legmagasabb pontján fekszik a Zsitva völgyéből a Nyitra völgyébe vezető útvonalon, a kistapolcsányi vasuti állomástól kocsin mintegy háromnegyed órányira. [...] Az erdők híresek roppant gazdag vadállományukról; [...] Különös nevezetessége a kastély, mely eredetileg vadászkastély volt s egykori tulajdonosa, a jeles műkedvelő, herceg Odescalchi Arthur építtette.¹¹ Regényes fekvésű és külsejű várkastély, a mely külső díszében és belső berendezésében egyaránt a középkori várakat utánozza. Sánczokkal van körülvéve s terjedelmes tornyok őrzik, felvonó-híd köti össze a külvilággal. Belsejében a fegyvertorony, az ősök csarnoka s egyéb hatalmas csarnokok keltenek regényes hangulatot.”¹²

Odescalchi Jenő Zoárd (1876–1917) 1900 óta tagja volt a Nemzeti Kaszinónak,¹³ a Széchenyi István által megálmodott, magas presztízsű, szinte kizárólag arisztokratákat tömörítő fővárosi társaskörnek. A kaszinótagság létesítését értelmezhetjük a közéleti,

⁸ 1894-ben az országos és a lokális sajtó arról cikkezett, hogy a kiskorú Lónyay Pálma tulajdonát képező földbirtokok hamarosan árverésre kerülnek, mert nem tudják törleszteni a földhitelezési kölcsönt. Budapesti Hírlap, 1894. szeptember 20.

⁹ Vasárnapi Ujság, 1902. 46. szám 755–756.

¹⁰ Uo.; Alkotmány, 1902. november 13.; Budapesti Hírlap, 1902. november 13.; Hazánk, 1902. november 14.; Magyarország, 1902. november 14.; Pécsi Napló, 1902. november 13.;

¹¹ A történelmi kutatások iránt elkötelezett Odescalchi Arthur több évtizedig tevékenykedett az 1867-ben alakult Magyar Történelmi Társulat igazgató választmányi tagjaként.

¹² Vasárnapi Ujság, 1903. 16. sz. 256.

¹³ A Nemzeti Casino Évkönyve 1901. Budapest, 1902. 41.

társadalmi szerepvállalásokra készülődés jeleként is. Képviselőházi politizálására nem találunk adatot, 1906-tól a főrendiház tagjaként vehetett részt az országgyűlés munkájában. Minden bizonnyal ekkorra sikerült igazolnia azt a vagyoni háttérrel, amely az 1885-ös főrendiházi reformot követően szükségeltetett a főrendiházi tagság megszerzéséhez.¹⁴

Az 1904. november 18-i „zsebkendőszavazást” követően kibontakozó 1905–1906-os politikai krízis idején Odescalchi Jenő Zoárd csatlakozott Szabolcs vármegye „nemzeti ellenállásához”, mely az illegitimnek tekintett Fejérváry-kormány távozását kívánta kikényszeríteni.¹⁵ Nyíregyházán a törvényhatósági bizottság tagjai ún. alkotmányvédő határozatokat hoztak, alkotmányvédő bizottságot alakítottak, melynek Odescalchi Jenő Zoárd is tagja volt. Az ellenállási alap létesítésére azért került sor, hogy a rezisztenciában részt vevő tisztviselők egzisztenciáját meg tudják óvni a vármegye dotációjának megvonását követően is. Az ellenállási akciókat koordináló alkotmányvédő bizottság arra szólította fel a vármegye lakosságát, hogy állami adóikat ne fizessék be addig, ameddig az illegitim „darabont-kormány” hivatalban van, helyette járuljanak hozzá az ellenállási alap gyarapodásához. Közel 350 ezer korona gyűlt össze, mely összeggel körülbelül két évre lett volna biztosítva a vármegye tisztviselőinek javadalmazása. Az ellenállási alaphoz Odescalchi herceg 5000 koronával járult hozzá.¹⁶ Odescalchi Zoárdot a Magyar Védő Egyesület szabolcsmegyei osztályának díszelnökei közé választották.¹⁷ Lónyay Pálma és édesanyja, özv. Salamon Tivadarné pedig csatlakozott a Tulipán Szövetség egész Szabolcs vármegyére kiterjedő nyíregyházi fiókjához, mely 1906. május 27-én, a helyi Jótékony Nőegylet szervezetére építve alakult meg.¹⁸ Az Odescalchi házaspár aktivitása a tulipán mozgalomban nem volt kiemelkedő, de részvételük jelezte politikai értékválasztásukat, továbbá társadalmi megbecsültségüket.

A korabeli sajtó Odescalchi Jenő Zoárdot „merkantil arisztokratának” is emlegette vállalkozó szelleme miatt, amely tulajdonság nem volt jellemző a dualizmus kori főnemességhez tartozók túlnyomó többségére. A vállalkozó szellem hiányát egyébként mind a kortársak, mind a későbbi korok történészei számon kérték a mágnásokon. A szabolcsi sajtóorgánumok méltatták Odescalchi herceg jó tervező- és szervezőkészségét, vasakarátát, dicsérték azokat az erőfeszítéseket, amelyeket Szabolcs vármegye gazdasági fejlesztéséért tett. Ilyen volt például a herceg rétközi uradalmában, Nagyhálaszton egy kendergyár létesítése. Szabolcsban volt is tennivaló ezen a téren, hiszen az 1910-es népszámlálás foglalkozásszerkezeti statisztikája szerint a vármegye kereső

¹⁴ FABRO HENRIK – UJLAKI JÓZSEF: Sturm-féle Országgyűlési Almanach 1906–1911. Budapest, 1906. 17.

¹⁵ Szabolcs vármegye rezisztenciájához lásd: HORVÁTH JÓZSEF: Az 1905/6. évi vármegyei ellenállás története. Budapest, 1906. 368–370. [HORVÁTH, 1906]; ZSOLDOS ILDIKÓ: Hatalom és pártstruktúra a századelő Szabolcsában. Nyíregyháza, 2009. 125–144. [ZSOLDOS, 2009]

¹⁶ HORVÁTH, 1906. 369.

¹⁷ Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára [a továbbiakban: MNL SZSZBML] X. 202. A Tulipán-Szövetség-Magyar Védő Egyesület iratai 1887–1911. [a továbbiakban: X. 202.] 1. d. Jegyzőkönyv a Magyar Védő Egyesület szabolcsvármegyei osztályának 1906. június 21-én Nyíregyházán megtartott alakuló közgyűléséről; Szabolcs, 1906. június 23.; Nyírvidék, 1906. június 24.

¹⁸ MNL SZSZBML X. 202. 1. d. 1. pallium Tagnévsor, Tiszai járás; A szabolcsi tulipán mozgalom értékeléséhez lásd: ZSOLDOS, 2009. 145–161.

népességének alig 12 százaléka élt ipari tevékenységből.¹⁹ Odescalchi Zoárd Szabolcs vármegye 1916. évi legtöbb adót fizető bizottsági tagjainak névjegyzékében a hatodik helyen szerepelt a több mint 11 ezer koronára rúgó adójával.²⁰

Lónyay Pálma sok arisztokrata nőhöz hasonlóan az I. világháború idején kivette részét a sebesültápolásból. A tuzséri kastélyban magánkórházat rendezett be, amelyet 1918 végéig működtetett.²¹ Így írt erről: „felajánlottam egy 12 ágyas kis kórházat a melléképületben. Az ungvári „Reservespítal” utalta át hozzánk a betegeket. Egy hivatásos ápolónő segítségével nap-nap mellett ápoltuk, kötöztük pacienseinket, dr. Sziklássy felügyelete alatt. Noha csak 12 ágyat ajánlottam fel, mindig jóval többen voltak. Egyszer már 32 sebesültünk volt. Szalmazsákokon feküdtek már a földön, másképp lehetetlen lett volna őket elhelyezni. Majdnem mind erre a környékre tartoztak, és nem akartak máshová menni. Amelyik nem volt nagyon súlyos, leszállt a közeli állomáson és bejött hozzánk. Főleg a bukovinai harcok alatt kaptunk sok ilyen önként hozzánk került sebesültet. Egyszer már rettenetesen tömve volt a kórház. Elhatároztuk az ápolónéval, ha ismét érkezik valaki, tovább küldjük a nyíregyházi Reservespítalba. Ekkor nyílik az ajtó, és bevánszorog két sebesült, az egyik átlótt tüdővel! Gyalog jöttek Csapról, ott szálltak le a vonatról. Persze szó sem lehetett továbbküldésről. Valahogyan nekik is szorítottunk helyet. Szépen meg is gyógyult mindkettő.”²²

Számos napló, levél, memoár vall arról, hogy a harcok megindulásakor az arisztokrata hölgyek körében divatba jött képesítés és gyakorlat nélkül ápolónői ruhát ölteni. A dámák lelkesen olvastak orvosi szakkönyveket, hiszen a társadalom hasznára szerettek volna lenni. A kezdeti háborús lelkesedés jelensége Lónyay Pálma memoárjában is jelen van.²³ „Másnap jöttek tömegesen a behívók. Csak asszonyok, gyerekek maradtak otthon, a férfiaknak három nap alatt be kellett vonulni. Kiürült a falu, a ház. Zoardot a szerb harctérre küldték. Lelkesen ment mindenki, csak egy cseh inas tett egy meglepő kijelentést. Búcsúzni jött ő is, mint a többi.”²⁴

Természetesen a kihívásra reagált a Magyar Szent Korona országainak Vörös-Kereszt Egylete is, amely önkéntes betegápolónői tanfolyamokat szervezett. Lónyay Pálma elvégzett egy ilyen Sátoraljaújhelyen Chudovsky kórházában.

Magyarországon a Vörös-kereszt Bosznia-Hercegovina 1878-as okkupációját követően, 1881-ben alakult meg Tisza Kálmán miniszterelnöksége idején. Feladatát képezte az állami gondoskodást mintegy kiegészítve a harcokban megsebesült vagy megbetegedett katonák gyógyítása és ápolása, állapotukról és tartózkodási helyükről történő tájékoztatás. A hadifoglyok és internáltak hollétének felkutatása, róluk infor-

¹⁹ KAZUP LILLA: Szabolcs vármegye első polgári származású főispánja. In: Vinnai Győző – Szoboszlai György – Zsoldos Ildikó (szerk.): Tisztelgő tanulmánykötet Czövek István professzor 75. születésnapjára. Budapest – Nyíregyháza, 2021. 114.; A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása II. A népesség foglalkozása és a nagyipari vállalatok községenkint. Budapest, 1913. 618–619.

²⁰ Nyírvidek, 1916. január 6.

²¹ A kórháznapló Klicsu Ferenc szerkesztésében került publikálásra. KLICSU FERENC (szerk.): Herczeg Odescalchi Zoárdné magánkórháza. Tuzsér 1914–1918. Tuzsér, 2020.

²² LÓNYAY, 1994. 216–217.

²³ A magyarországi mértékadó sajtóorgánumok háborús propagandájához lásd: GALÁNTAI JÓZSEF: Magyarország az első világháborúban. Budapest, 2001. 104–111.

²⁴ LÓNYAY, 1994. 216.

máció szolgálatása, a hadifogoly-levelezés cenzúrázása, az elesett katonák családtagjainak támogatása, szegénygondozás, természeti katasztrófák esetén a mentési munkálatok segítése. A világháború alatt a Nemzetközi Vörös-kereszt koordinálta azoknak a hadifogoly-látogató hölgymisszióknak az oroszországi, németországi, Monarchia-beli szemleútjait, amelyek orosz kezdeményezésre alakultak. Jómagam behatóbban gróf Cebrian Istvánné Vécsey Magdolna bárónő oroszországi szemleútját tanulmányoztam, mely 1916 júniusától 1917 januárjáig tartott.²⁵ A vöröskeresztes hölgymissziók a nemzetközi egyezményekben rögzített feltételek biztosítása tekintetében a problémák globális kezelésére nem voltak képesek, de egyfajta korlátozott kontroll-funkciót betöltöttek. Pillanatnyi vigaszt, élményt is tudtak nyújtani a hadifoglyok számára, a gondoskodás érzetét keltve, sőt esetenként egyéni sorsok alakulására is befolyást gyakoroltak. A hadifogoly-statisztikák készítésében szerepük szintén vitathatatlan. Küldetésükből hazatérve pedig tájékoztató tevékenységük emelendő ki, hiszen nyilvánosan informálták az általuk meglátogatott hadifoglyok hozzátartozóit, csökkentve ezzel a rokonok információhiányát. Lónyay Pálma társadalmi kapcsolatai révén próbált informálódni a tuzsériak eltűnt hozzátartozói iránt. „Állandó élénk levelezésben voltam a vöröskereszttel, tudakozó irodákkal. A falu anyjának neveztek” – idézte fel emlékeit a grófnő, aki számos esetben tett lépéseket azért, hogy a tuzsériak sebesült családtagjait magánkórházába helyezték át.

Emlékeinek papírra vetésekor megjelent a hadifogoly-munkaerő uradalomban történő alkalmazásának jelensége is, melyre a Hágai Egyezmény értelmében²⁶ kerülhetett sor: „Nagy nehézségek mutatkoztak a gazdaságban mindenfelé a munkáshiány végett, míg egy idő múlva orosz hadifoglyokat kaptunk erre a célra a fogolytáborokból, munkásoknak, valamint cselédeknek is. Volt két orosz inasunk, otthon földműves és cukrász volt foglalkozásuk. Egy kozák lett a lovász, egy szerzetes kertész. Mind igen jó, szelid embereknek bizonyultak. A gazdaságban is volt néhány ügyes iparos, egy kitűnő szabó, és egy elsörendű asztalos. Utóbbi, Alexi, ma is itt van. Családot alapított, elvette szakácsnőnk, és ittmaradt.”²⁷

A már említett nemzetközi egyezmények értelmében a hadifoglyokat megfelelő díjazásért a fogságba ejtő állam – a tisztek kivételével – munkásként alkalmazhatta.²⁸ A magyar kormány rendeletekkel szabályozta a hadifogoly-munkaerő alkalmazásának

²⁵ Ehhez lásd: ZSOLDOS ILDIKÓ: „A mi háborúnk igazságos...”. A szatmári Vécseyek és az első világháború. In: Századok, 2015. 5. sz. 1270–1292.; ZSOLDOS ILDIKÓ: Az Oroszországba került osztrák-magyar hadifoglyok helyzete az első világháború idején. In: Barta Róbert – Kerepeszki Róbert – Pintér Zoltán Árpád (szerk.): Az Osztrák–Magyar Monarchia és a történelmi Magyarország összeomlása 1918-ban. Konfliktusok és megoldási kísérletek. Debrecen, 2019. 155–172.

²⁶ Az 1899-es Hágai Egyezmény hadifoglyokra vonatkozó rendelkezéseit a II. fejezet 4–20. szakaszai tartalmazták. Ezeket az 1907-es második Hágai Egyezmény szinte szó szerint átvette. A Hágai Egyezmények magyarországi törvénybe iktatása az 1913. évi XLIII. törvényekben történt meg. Magyar Törvénytár. 1913. évi törvények. Budapest, 1914. 438–551.

²⁷ LÓNYAY, 1994. 216.

²⁸ Az Oroszországba került magyar hadifoglyok memoárjainak tanúsága szerint előfordult, hogy tisztai állományúak is jelentkeztek munkára. Magyarországon az 1920-as, 1930-as években nagy népszerűségnek örvendett a hadifogoly-irodalom, számos sajtóorgánus is közölt visszaemlékezéseket, így a frontot megjárt, testi és lelki sérüléseket szerzett katonáknak volt lehetőségük élményeik, tapasztalataik kibeszélésére. A frontélmények és a hadifogságban történtek nem váltak a magyar társadalom tabutémáivá, amely körülmény valamelyest segíthette azok feldolgozását.

mechanizmusát. Kezdetben az agrárüzemeknek kiadható hadifogoly-létszámot 200 főben minimalizálta, később azonban lehetőség nyílt 30 vagy 10 fős csoportok kérelmezésére. Erre a változtatásra azért került sor, mert 1915 nyarától a hadvezetőség segíteni kívánta azokat a mezőgazdasági tevékenységből élő parasztcsaládokat, amelyek munkaerőhiánnyal küzdöttek vagy a családfenntartó gazda és/vagy alkalmazottaik hadiszolgálatára követeztében. A magyar kormány és a katonai vezetés természetesen arra törekedett, hogy a hadifoglyok és a civil lakosság érintkezése szigorúan a munkára, a munkavégzésre korlátozódjon, minden jellegű barátkozást, közeledést tiltani próbáltak a hátszág morális rendjének biztosítása érdekében.²⁹ Ám ennek a törekvésnek számos esetben nem tudtak érvényt szerezni. Erről tanúskodik a Lónyayak szakácsnőjének házassága is.³⁰

Lónyay Pálma visszaemlékezésében említést tett arról, hogy számtalanszor kivonultak a tuzséri állomáson megálló katonavonatok fogadására, virággal tisztelegve és kedveskedve a hazáért harcolók előtt.

Sajtóinformációk szerint Odescalchi Zoárd segíteni kívánta a háború áldozatait. 1916 áprilisában 1000 koronát ajánlott fel a hősi halált halt bírák, ügyészek és igazságügyi alkalmazottak árvái számára létesítendő ösztöndíjalapítvány céljaira.³¹ Májusban pedig Tisza István miniszterelnöknek a nagybirtokosokhoz intézett felhívására ígéretet tett, hogy magára vállalja húsz fiú hadiárva felnevelését, továbbá 100 fiú hadiárva munkásokká való kiképzését birtokán és nagy gyári üzemeiben.³²

Lónyay Pálmát a Nagy Háború idején magánéleti traumák is érték, két közeli hozzátartozóját veszítette el. 1916. május 29-én anyai nagyanyját, özvegy gróf ghymesí és gácsí Forgách Kálmánné Pongrácz Eleonórárt (1823–1916), 1917 áprilisában pedig férjét, aki belekeveredve egy hadiipari botrányba öngyilkosságot követett el, félárvaságra juttatva két gyermeküket: Miklóst és Margitot.³³ Lónyay Pálma memoárjában nagyon szűkszavúan szólt a tragédiáról: „Családunkra nagy katasztrófát mért a sors, szegény Zoárd halálát. Fiam 14 éves volt, leányom 12.”³⁴

A világháború egyik súlyos társadalmi hatásaként jelentkező anómia jelensége is feltűnik a visszaemlékezésben. Demoralizálódott katonákról is olvashatunk: „Jöttek vissza a katonák a frontokról, zabolátlanul, minden rend nélkül, néhány csapatot kivéve. Tisztelet a szórványos kivételeknek. [...] Szóval jöttek egymás után a kato-

²⁹ Lásd CSÍKI TAMÁS: Egy ágyban az ellenséggel. Orosz hadifoglyok és falusi nők az I. világháborúban. In: Néprajzi Látóhatár 2018. 1–2. 59–70.

³⁰ Petrák Katalin kutatásai szerint azoknak a magyar hadifoglyokkal összeházasodott orosz nőknek a többsége, akik a hadifogoly-egyezményekben rögzített lehetőséget kihasználva a háború befejezése után követték férjeiket Magyarországra, mind a hatóságok, mind a szintén férfiak által uralt lokális társadalom véleményformálói (jegyző, falusi pap) részéről elutasításban részesült. Intoleranciával, kulturális fölényérzetből fakadó lenézéssel, előítéletekkel teli környezet fogadta őket. A befogadás megakadályozására irányuló törekvéseket talán a magánfájdalmak is erősítették (családtag elvesztése, rokkantná válása, házastársak elidegenedése egymástól). PETRÁK KATALIN: Emberi sorsok a 20. században. Magyar hadifoglyok és emigránsok a Szovjetunióban a két világháború között. Budapest, 2012. 122–128.; ZSOLDOS ILDIKÓ: Első világháborús magyar hadifoglyok „nő-élményei”. In: Gesta 2018. 1. 15–16.

³¹ Nyírvidék, 1916. április 30.

³² Nyírvidék, 1916. május 21.

³³ Odescalchi Jenő Zoárd hadügyminisztériumi megbízásairól, az általa létesített hadiüzemekről, a herceg öngyilkosságáról, valamint a skandalum sajtóvisszhangjáról részletesebben lásd: FERKOVICS, 2019. 55–58.

³⁴ LÓNYAY, 1994. 219.

navonatok, nem úgy, ahogy négy év előtt mentek, lelkes, kitűnő katonákkal, hanem egy megbomlott sereget hoztak haza. Részegek is voltak. Nem tudtak mit csinálni túlkapásaikban. A vonat ablakából lőtték le a legelésző teheneket. Egy ilyen sereg tért haza. Otthon folytatták az ivást, lövöldözést, egyelőre csak a levegőbe. Így vonultak végig a falun egész nap.”³⁵

A tuzséri kastélyban tartózkodó, családfői védelem nélkül maradt hölgyek akkor kezdtek aggódni, amikor a magántulajdon tiszteletben nem tartásával szembesültek a zsidóüzletek fosztogatása kapcsán: „Három napig ment ez így, lövöldözés, részegség, végigvonulás a falun, de semmit nem csináltak. Csak egyre fokozódott minden, az ivás, a pufogatás. Harmadnap kezdték fosztogatni a zsidóüzleteket. Ez már baj, gondoltam, a zsidó után jön az uraság. [...] Idegen katonák jöttek a faluba, [...] Úgyesen volt rendezve. Biztosan gondolták, a falusiak nem fognak merni támadni, tehát küldtek idegen vezetőket.”³⁶ A kastély lakói egy Munkácsra tartó katonavonaton utazó tiszteknek köszönhetően szabadultak meg a hívatlan vendégektől. Ezen 1918. október végi incidens után budapesti lakásukba távoztak Lónyay grófnőék, ahonnan a Tanácsköztársaság kikiáltása után egy héttel utaztak vissza Tuzséra. Számos arisztokrata családtól eltérően nem választották a külföldi emigrációt, bár abban az időszakban, amikor a szovjet típusú rezsim ellenőrzése alatt álltak birtokaik, ez az opció is megfordult a fejükben. Lónyay Pálma élete legrosszabb időszakaként értékelte ezeket a hónapokat: „Folyton azon töprengtem, hogyan fogunk megélni? Mit lehetne kigondolni? Nyomasztó, rettenetes érzés volt, ez életem legrosszabb korszaka, minden veszélynél rosszabb. Valahogyan úgy képzeltem, kimenekülünk külföldre, amint lehet, és ottan kezdünk valamit. De mit? Eltekintve attól, hogy a kimenekülés is sok veszéllyel járt volna. Az összes cselédeknek felmondtam, hisz nem tudtam volna őket tartani. Megmondtam, még egy hónapig maradhatnak, persze fizetés nélkül, míg valahogyan el tudnak helyezkedni. Mind, egytől-egyig hűséges volt és gyűlölte a kommunizmust.”³⁷ A tanácskormányval szembeni averzió miatt a román megszállást a kisebbik rosszként élte meg. Lónyay Pálma emlékei szerint az első bevonuló román csapat jó modorú férfiakból állt, ám az utánuk érkezők teljesen kifosztották őket. „Mindent elvittek. Volt egy tanyám, hol nem maradt egy eke, egy csirke sem. Néha adtak írást arról, amit elvettek, mondván, meg lesz majd fizetve, de erről szó sem volt. [...] De a vörösöktől megszabadítottak. Egy szomszédom azt mondta: Elvitték 20 ökrömet, de megmentették az életemet, ez volt az életem ára. Tulajdonképpen ez a megjegyzés ecsetelte legjobban a helyzetet. De azért mindnyájan utáltuk őket. Örökös rekvirálásokkal kiürítettek minden tanyát, istállót, kamrát, pincét. Pedig mindenki igyekezett a vörös uralom után ismét kissé rendbe jönni. De már megint nem volt senkinek semmije sem”³⁸ – kesergett a grófnő, aki a hosszú hónapokig tartó román megszállás megszűnését követően energikusan látott hozzá kifosztott birtokainak újjászervezéséhez.

³⁵ LÓNYAY, 1994. 220.

³⁶ LÓNYAY, 1994. 220.

³⁷ LÓNYAY, 1994. 226.

³⁸ LÓNYAY, 1994. 230–231.

Bár ezen írás keretei között nincs lehetőségem kitérni Lónyay Pálma két világháború közötti tevékenységének értékelésére, zárásként ide kívánkozik egy szubjektív összevetés. Lónyay grófnő életútjának megismerésekor párhuzamot vontam a báró Vécsey család szatmári ágából származó Vécsey Eszter bárónő magatartásával, aki szintén jelentős karitatív tevékenységet fejtett ki a trianoni határhúzás következtében Romániához csatolt Sárköz település rászorulói érdekében mind az I. világháború idején, mind a két világháború közötti, a bárói család számára is jelentős megpróbáltatásokkal teli időkben, és amikor a második világháború követő politikai változások következtében a családi birtokközpontban lévő Vécsey kastélyból való kiköltözésre kényszerült, akkor sem volt képes elhagyni Sárközt. Nem utazott el Olaszországban letelepedő családtagjaival, mint ahogyan Lónyay Pálma is ősei földjén, Tuzséron maradt 1967-ben bekövetkezett haláláig.